

Zakon o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali iz 1914. godine

Zakon o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali te okolnosti njegova donošenja dobar su pokazatelj u kakvom se političkom položaju nalazila Banska Hrvatska uoči Prvoga svjetskog rata, kada su o njenoj sudbini odlučivali mađarski političari u suradnji s hrvatskim političarima južnoslavenske orijentacije. Ovaj je zakon, štetan po hrvatske interese, pripremila ugarska vlada kako bi njime osigurala prodor mađarskog gospodarstva na Jadransko more, a zakon je u Hrvatskoj poduprla Hrvatsko-srpska koalicija, kako bi osigurala ulazak svojih članova u hrvatsku vladu, te kako bi u slučaju izglednog izbivanja rata sa Srbijom svojim članovima osumnjičenima za veleizdaju priskrbila imunitet od kaznenog progona.

Uvod

Početak ožujka 1914. godine zajednički, ugarsko-hrvatski sabor izglasao je *Zakonsku osnovu o preinaci i nadopuni zakonskog članka XLI: 1881. u svrhu izvlastbe zemljišta morske obale*, koja je svojim odredbama nedvojbeno zadirala u hrvatsku autonomiju određenu Hrvatsko-ugarskom nagodbom. Ova se osnova u hrvatskoj javnosti češće nazivala zakonom o izvlastbi morske obale, a rjeđe zakonom o izvlastbi zemljišta na morskoj obali. Prvi je naziv sugerirao da se njime htjelo postići izvlaštenje cijele hrvatske obale, a drugi tek pojedinih čestica hrvatske obale. Svrha ovog rada je odgovoriti na pitanja: što je točno propisivao ovaj zakon, kakvo je bilo njegovo značenje po politički i gospodarski položaj Banske Hrvatske te koje su bile političke okolnosti u kojima je donesen. Dosadašnja historiografija se ovim pitanjima bavila usputno i površno. Cjelovitiji odgovor na ova pitanja dali su samo publicist Josip Horvat (*Politička povijest Hrvatske*, 1. dio, 2. izdanje, Zagreb 1990., 328-329), te povjesničarka Mirjana Gross (*Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb 1968., 291-292).

Prema tumačenju Josipa Horvata, koji smatra da je to prvi zakon o izvlaštenju na prostoru Banske Hrvatske kojeg je donio zajednički sabor, tim su zakonom „sva prava“ na „morskoj obali“ pripala ugarskom ministru trgovine, koji da je na temelju tog zakona mogao po vlastitoj volji i u bilo kojem opsegu „upotrijebiti koji god dio obale mu se sviđi“, „izvlastiti svakog pojedinca, svaku općinu, svako kupalište“, te „uopće odrediti pojam što je to morska obala.“ Prema njegovoj

tvrdnji, prvi je o tom zakonu obavijestio *Obzor* 3. ožujka 1914. godine, na sam dan donošenja tog zakona. Horvat smatra da Koalicija, koja je u to vrijeme bila vladina stranka, nije znala da se ugarska vlada sprema donijeti navedeni zakon, nego da je njime bila „zaskočena“, te da je branila taj zakon u hrvatskoj javnosti, premda nije znala njegov tekst.

Slično Josipu Horvatu, Mirjana Gross navodi da je navedeni zakon trebao poslužiti ugarskoj vladi da zavlada Hrvatskim primorjem time što je dao pravo ugarskoj vladi da provodi izvlaštenje privatnog vlasništva na hrvatskoj obali, koje je dotad pripadalo isključivo hrvatskoj upravi i hrvatskom zakonodavstvu. I Mirjana Gross navodi da je Koalicija bila „zatečena“ tim zakonom, no da ga je „teška srca“ branila i prikazivala „u bezopasnom svjetlu“ jer se „u predratnoj situaciji“ „ni pod koju cijenu“ nije htjela odreći vlasti. Mada su u to vrijeme pravaši razdvojeni u dvije stranke činili najbrojniju hrvatsku oporbu i mada je frankovačko krilo pravaša najborbenije istupilo protiv te zakonske osnove, prema tvrdnji Mirjane Gross, protiv ovog je zakona prosvjedovala hrvatska oporba, koju je činila: „omladina, Radićeva seljačka stranka, socijalisti i drugi.“

I jedan i drugi prikaz ističu da je ovaj zakon zadirao u hrvatsku državopravnu autonomiju, da je time štetio gospodarskim interesima Banske Hrvatske, te rehabilitiraju Koaliciju od njene uloge u donošenju tog zakona. Dok Josip Horvat usto pre naglašava ulogu *Obzora* u otporu prema navedenom zakonu, Mirjana Gross prešućuje ulogu pravaša u tom otporu.

Institucija izvlaštenja

Kako bi se odgovorilo na pitanja postavljena u ovom radu, potrebno je definirati dva pravna pojma sadržana u naslovu ovog rada: *izvlaštenje* i *morska obala*, te prikazati historijat razvoja tih dviju institucija u razdoblju bitnom po temu ovoga rada. U pravnoj znanosti institucija izvlaštenja definirana je kao „zahvat državne vlasti u pravo privatnog vlasništva autoritativnim aktom državnog organa, uz pravičnu naknadu koja je određena zakonom, a taj se zahvat provodi radi općeg interesa, koji mora nedvojbeno biti utvrđen, uz nemogućnost ostvarivanja općeg interesa na neki drugi, manje invazivan način.“¹

U razdoblju od 1852. godine do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, izvlaštenje u Banskoj Hrvatskoj bilo je regulirano austrijskim Općim građanskim zakonikom, te mnogobrojnim drugim, posebnim austrijskim zakonima.² Prema Naredbi austrijskog ministarstva unutarnjih poslova i pravosuđa, te ministarstva za trgovinu, obrt i javne građevine iz travnja 1857. godine, koja je tumačila pa-

¹ STANIČIĆ 2009: 143-144.

² STANIČIĆ 2008: 725.

ragraf Općeg građanskog zakonika koji se odnosio na izvlaštenje, ovo se imalo provoditi „u sverhu da se prave, razprostranjaju ili uzdržavaju javne gradnje cestne ili vodne“, a izvlašteno je zemljište „formalno imalo preći u vlasnost države“,³ odnosno Habsburške Monarhije.⁴ Međutim, prema Općem građanskom zakoniku ceste i rijeke, dakle ono za što se navedenom Naredbom taksativno određivalo izvlaštenje, bile su definirane kao „općeno ili javno dobro“, što se razlikovalo od „državne“ i od „općinske imovine“.⁵ Prema tumačenju onodobnih pravnih stručnjaka, „općeno ili javno dobro“ predstavljalo je ono dobro nad kojim država ima suverenitet, ali nad kojim nitko, ni država ni općina ni pojedinac, ne mogu imati pravo vlasništva.⁶ Zbog toga one nekretnine, koje su prema Općem građanskom zakoniku bile definirane kao „općeno ili javno dobro“, u Banskoj Hrvatskoj nisu bile upisivane u zemljišne knjige kao ičije vlasništvo, nego su bile upisivane u poseban „popis I. za javna dobra.“⁷ U taj popis ove su se nekretnine unosile prema svojim karakteristikama kao državno, zemaljsko ili općinsko javno dobro.⁸

Prema navedenoj Naredbi iz 1857. godine, odluku o izvlaštenju na prostoru Banske Hrvatske donosilo je „političko zemaljsko načelnništvo, a putem utoka ministarstvo dielah unutarnjih“.⁹ U vrijeme neoapsolutizma, vrhovna zemaljska politička oblast u Banskoj Hrvatskoj bilo je Carsko-kraljevsko namjesništvo na čelu s banom. Ovo namjesništvo međutim nije bilo zemaljska vlada, koja bi mogla samostalno odlučivati o svojim poslovima, nego upravni organ austrijskog ministarstva unutrašnjih poslova od koga je dobivala upute za rad. Isto tako hrvatski ban nije bio predsjednik vlade, nego najviši činovnik pokrajine, koji je za rad svog upravnog aparata bio odgovoran caru i austrijskoj vladi.¹⁰ Prema tomu, pravo odluke o izvlaštenju na prostoru Banske Hrvatske tijekom neoapsolutizma imalo je austrijsko ministarstvo unutrašnjih poslova, koje se tim pravom koristilo posredstvom Carsko-kraljevskog namjesništva u Zagrebu.

Svršetkom apsolutističkog razdoblja 1860. godine, ovlasti austrijskog ministarstva unutrašnjih poslova za područje Banske Hrvatske preuzeo je Hrvatsko-slavonski odsjek pri Državnom ministarstvu u Beču, koji se ubrzo izdvojio kao

³ *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, godina 1857.*, razdiel prvi, I. svezak, Zagreb 1857., 266.

⁴ STANIČIĆ 2008: 732.

⁵ *Opći građanski zakonik s novelama i ostalim naknadnim propisima*, Zagreb 1995., 32.-35.

⁶ VOJKOVIĆ I ŠTAMBUK ŠUNJIĆ 2007: 271-276; „Morska obala i luke. Njihova pravna narav i pravno uređenje“, *Obzor* 57/73, Zagreb, 15. ožujka 1914.

⁷ KOŠUTIĆ 1910.: 61.-62.

⁸ „Iz vlastba hrvatske morske obale. Iz adresnog govora dr. Aleksandra Horvata“, *Hrvatska* 705., Zagreb 12. ožujka 1914.

⁹ *Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, godina 1857.*, 267.

¹⁰ ENGELSFELD 2002: 88.

zasebna ustanova pod imenom Privremeni dvorski dikasterij, kasnija Hrvatsko-slavonska dvorska kancelarija. Dvorski dikasterij, odnosno Hrvatsko-slavonska dvorska kancelarija, koji su se nalazili u Beču, imali su odsjeke za unutrašnje poslove, bogoštovlje i nastavu te pravosuđe, te su bili središnja vlada za Bansku Hrvatsku, gdje je Namjesništvo, kasnije Namjesničko vijeće, do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe nastavilo djelovati kao posredan upravni organ između središnje vlade i nižih upravnih oblasti. Sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe, ovlasti Hrvatsko-slavonske dvorske kancelarije u Beču te Namjesničkog vijeća u Zagrebu prešle su na oformljenu hrvatsku zemaljsku vladu u Zagrebu.¹¹ Time hrvatskoj zemaljskoj vladi ipak nije bilo preneseno i puno pravo provedbe izvlaštenja na prostoru Banske Hrvatske, nego joj je odluka o izvlaštenju dopuštena samo u onim slučajevima, kada se izvlaštenje provodilo u one svrhe, koje su prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi pripale hrvatskim autonomnim poslovima.¹²

Državopravnom nagodbom između Kraljevine Hrvatske i Slavonije te Kraljevine Ugarske, dvije su države prema austrijskom dijelu Monarhije te prema svim ostalim državama stupile u jednu „državnu zajednicu“, pa su i sve poslove koji su Austro-ugarskom nagodbom postali zajedničkim poslovima dvaju dijelova Monarhije, Kraljevina Hrvatska i Slavonija te Kraljevina Ugarska rješavale putem zajedničkog ugarsko-hrvatskog zakonodavstva te zajedničke ugarsko-hrvatske vlade. Osim ovih zajedničkih poslova, Kraljevina Hrvatska i Slavonija te Kraljevina Ugarska su utanačile zajedničko zakonodavstvo i zajedničku vladu i za niz poslova, koji su Austro-ugarskom nagodbom prepušteni samostalnom poslovanju ugarskog dijela Monarhije. Uz pravo odobrenja novaka, te financijsko poslovanje, za temu ovoga rada je važno da su zajedničkim ugarsko-hrvatskim poslovima između ostalog proglašeni pomorsko pravo, te trgovina, brzojavi, željeznice, luke, brodarstvo te državne ceste i rijeke. Hrvatsko-ugarskom je nagodbom Kraljevini Hrvatskoj ostavljena potpuna autonomija u zakonodavstvu i u izvršnoj vlasti „glede svih onih predmeta koji ovom nagodom nisu priuzdržani zajedničkomu saboru i središnjoj vladi.“ Poimenice su kao autonomni poslovi Kraljevine Hrvatske i Slavonije nabrojani unutarnji poslovi, poslovi bogoštovlja i nastave, te svi pravosudni poslovi osim sudbenosti u pomorskom pravu.¹³

Već 1868. godine zajednički ugarsko-hrvatski sabor, u kojem su brojno uvelike dominirali ugarski zastupnici, donio je iz vlastbeni zakon koji je vrijedio i za Bansku Hrvatsku, a koji se ticao izvlaštenja u svrhu onih poslova koji su Hrvatsko-ugarskom nagodbom postali zajednički, kao što su bile željeznice, ceste, brzojavi,

¹¹ ENGELSFELD 2002: 116.-118.

¹² STANIČIĆ 2008: 738.

¹³ CIPEK I MATKOVIĆ (urednici) 2006: 689.-698. O državopravnom položaju Banske Hrvatske na temelju Hrvatsko-ugarske nagodbe, vidi: ENGELSFELD 2002: 128.-142.

luke, skladišta na obali, mostovi ili rijeke.¹⁴ Predlažući ovaj zakon ugarska vlada je smatrala da se izvlaštenja u one svrhe, koje spadaju u djelokrug zajedničkog zakonodavstva i zajedničke izvršne vlasti, na čitavom području ugarskog dijela Monarhije moraju provoditi na temelju odredbi zajedničkog zakona. Suprotno tomu, hrvatska vlada je smatrala da donošenje zakona o izvlaštenju na prostoru Banske Hrvatske bez obzira na svrhu izvlaštenja, spada u djelokrug hrvatskog zakonodavstva. Kao izraz tog stajališta hrvatske vlade, hrvatski sabor je 1876. godine donio Zakon o izvlaštenju nekretnina u gradu Zagrebu, koji je regulirao izvlaštenje nekretnina na području grada Zagreba i u one svrhe, koje su pripadale zajedničkim, ugarsko-hrvatskim poslovima.¹⁵

Međutim, hrvatska strana je ubrzo odustala od svog stajališta. Zajednički ugarsko-hrvatski sabor je 1881. godine donio nov izvlaštenbeni zakon, koji je kao i stari zakon iz 1868. godine vrijedio i za Bansku Hrvatsku i ticao se izvlaštenja u one svrhe, koje su kraljevinama Hrvatskoj i Ugarskoj bile zajedničke. Prema tom zakonu, nadležnost za provedbu postupka izvlaštenja imao je zajednički ugarsko-hrvatski ministar za javne radnje i komunikaciju, a kasnije ugarsko-hrvatski ministar trgovine, koji je na prostoru Banske Hrvatske morao postupati sporazumno s hrvatskim Banom.¹⁶ Osim nadležnosti za provedbu postupka izvlaštenja, ovaj je zakon propisivao i sam postupak izvlaštenja na čitavom području ugarskog dijela Monarhije.¹⁷

Hrvatski sabor je ovoga puta prihvatio stajalište da izvlaštenje u svrhu „podhvata i radnji“, koji prema Nagodbi spadaju u zajedničke ugarsko-hrvatske poslove, spada u djelokrug zajedničkog zakonodavstva i u djelokrug zajedničke vlade, koja da ima neosporno pravo odrediti izvlaštenje u svrhu „recimo gradjenja željeznice ili kopanja kanala,“ te koja ima pravo „ustanoviti predmet i način izvlaštenja i evidentiranje tog predmeta.“ Ono protiv čega je ondašnja saborska većina prosvjedovala bilo je samo to, da zakon o izvlaštenju iz 1881. godine, donesen u zajedničkom saboru, sadrži odredbe „koje određuju sam izvlaštenbeni postupak.“ Prema mišljenju hrvatskog sabora, odredbe koje uređuju sam postupak izvlaštenja spadale su u hrvatski autonomni djelokrug i mogao ih je donijeti samo hrvatski sabor.¹⁸

Zakon o izvlaštenju iz 1881. godine donesen je prvenstveno u svrhu razvoja željezničke mreže na prostoru zemalja krune Sv. Stjepana,¹⁹ pa je i razlog pro-

¹⁴ *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, za godinu 1869., Zagreb 1870.*, 176.

¹⁵ „Govor dra. Vuka pl. Kiša“, *Hrvatska 717*, Zagreb, 27. ožujka 1914.

¹⁶ STANIČIĆ 2008: 729.

¹⁷ STANIČIĆ 2008: 741-743.

¹⁸ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., Zagreb 1914., 121-124.

¹⁹ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 37, 131.

mjeni stajališta prema nadležnosti za izvlaštenje u zajedničke svrhe na prostoru Banske Hrvatske navodno bio u žarkoj želji hrvatskih zastupnika da se željeznička mreža nesmetano razvije i na hrvatskom prostoru.²⁰ Međutim, umjesto da povežu Hrvatsku sa svjetskim tržištima i time unaprijede njeno gospodarstvo, željeznice su postale sredstvo mađarske imperijalne politike u Hrvatskoj.²¹ Mada su sada i željeznice bile uvrštene među „javna dobra“, te se u zemljišne knjige nisu smjele upisivati kao ičije vlasništvo, nego su se trebale upisivati „u popisu II. za željezničke gruntovne stvarnosti“,²² u praksi se teritorij izvlašten u svrhu gradnje željeznica upisivao u zemljišne knjige kao državna imovina.²³ Pritom je država prema Nagodbi bila ugarsko-hrvatska državna zajednica, u kojoj je Banska Hrvatska prema tumačenju Mađara ali i dijela svjetskih pravnih stručnjaka, bila tek ugarskom pokrajinom sa širokom autonomijom.²⁴

Institucija morske obale

Među „općena ili javna dobra“, koja prema tumačenju pravnih stručnjaka nisu mogla postati predmetom ičijeg vlasništva i koja su prema hrvatskim zakonima trebala biti upisivana u zemljišne knjige u „popisu I. za javna dobra“, uz ceste i rijeke bile su ubrojane i morska obala te luke.²⁵ U razdoblju koje obuhvaća ovaj rad, morskom obalom se prema jednim tumačenjima smatrao kopneni prostor koji zahvaća plima, a prema drugim tumačenjima to je bio kopneni prostor do kojeg sežu najveći morski valovi.²⁶ Međutim, taj je teritorij mogao postati morskom obalom, odnosno javnim dobrom tek kada bi ga ovlaštenu čimbenik takvim proglasio i kada bi zatim kao takav bio unesen u zemljišne knjige. U Banskoj Hrvatskoj su mnoge čestice obale, koje su imale gornje uvjete da ih se proglasi morskom obalom, dakle javnim dobrom, bile privatno vlasništvo ili vlasništvo primorskih općina, te su kao takve su bile i upisane u zemljišnim knjigama.²⁷

Prema naredbi austrijskog ministarstva unutrašnjih poslova iz 1856. godine, pravo „izricanja odluke odnoseće se na raspoložbu obalom morskom“ imala je

²⁰ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 476.

²¹ O tomu vidi: GORNIČIĆ (H. S. BRDOVAČKI) 1907; GORNIČIĆ 1952; GJURSKI 1908.

²² KOŠUTIĆ 1910: 62.

²³ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 216.

²⁴ „Pravni odnošaji Hrvatske prema Ugarskoj“, *Pozor* 133, Zagreb, 12. lipnja 1885.; PLIVERIĆ 1907.

²⁵ KOŠUTIĆ 1910: 61-62.

²⁶ VOJKOVIĆ I ŠTAMBUK ŠUNJIĆ 2007: 273.

²⁷ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 148.

„upravna oblast, a napose ministarstvo unutarnjih posala.“ Uz pravo raspolaganja morskom obalom, u ovu je odredbu spadalo i pravo austrijskog ministarstva unutrašnjih poslova i njegovih oblasti odrediti koje površine tvore morsku obalu.²⁸ Kako je navedeno, sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe sve ovlasti austrijskog ministarstva unutrašnjih poslova i njegovih sljednika, te sve ovlasti carsko-kraljevskog Namjesništva, odnosno Namjesničkog vijeća u Zagrebu, prešle su na hrvatsku zemaljsku vladu u Zagrebu. Međutim, između ostalih prava koje su osporili hrvatskoj zemaljskoj vladi, Mađari su joj osporili i pravo isključivog raspolaganjem morskom obalom. Uzurpaciju hrvatskih prava na morskoj obali Mađari su vršili posredstvom izvršnog organa ministarstva trgovine na hrvatskom primorju, ugarsko-hrvatske Pomorske oblasti sa sjedištem u Rijeci.

Hrvatsko-ugarskom nagodbom grad Rijeka s kotarom izdvojen je iz državopravnog okvira Banske Hrvatske, te je kao posebno tijelo pridružen zemljama krune Sv. Stjepana, odnosno ugarsko-hrvatskoj državnoj zajednici. Pritom Rijeka u toj državnoj zajednici ni formalno nije bila ravnopravna kraljevinama Ugarskoj i Hrvatskoj, koje su posve samostalno odlučivale o trima bitnim državnim poslovima i uživale državnu autonomiju. Rijeka je pravno bila neka vrsta ugarsko-hrvatskog kondominija. Ona je poput Ugarske i Hrvatske participirala u odlučivanju o zajedničkim poslovima zemalja krune Sv. Stjepana, no nije samostalno odlučivala o onim poslovima, u kojima su Ugarska i Hrvatska na svom teritoriju imale punu autonomiju, nego je o tim poslovima imala pravo suodlučivati u zajednici i s Hrvatskom i s Ugarskom. Međutim, politički predstavnici Rijeke nikad nisu pristali na obavljanje bilo kakvih poslova u zajednici s Bansom Hrvatskom, tako da je Rijeka u zajedničkim poslovima bila pod upravom zajedničke, ugarsko-hrvatske vlade, a u autonomnim poslovima pod upravom isključivo ugarske vlade. Poslovima državne uprave u Rijeci predsjedao je guverner, kojeg je na prijedlog ugarsko-hrvatskog ministra predsjednika imenovao kralj.²⁹

Carinskim i trgovačkim savezom između austrijske i ugarsko-hrvatske vlade, 1868. godine sve su lučke i pomorsko zdravstvene institucije na čitavoj obali Banske Hrvatske od Sušaka do granice s Dalmacijom izdvojene iz uprave austrijske Pomorske oblasti sa sjedištem u Trstu, te su stavljene pod upravu novoustrojene ugarsko-hrvatske Pomorske oblasti sa sjedištem u Rijeci, koja je bila izvršni organ ugarsko-hrvatskog ministarstva trgovine na čitavom „ugarsko-hrvatskom primorju.“³⁰ U njen su djelokrug ušli neki od poslova, koji su Hrvatsko-ugarskom nagodbom proglašeni zajedničkim, kao što je bilo pomorsko pravo, luke i brodarstvo, te je u taksativno navedenom djelokrugu imala pravo nadzirati i

²⁸ „Morska obala i luke. Njihova pravna narav i pravno uređenje“, *Obzor* 57/73, Zagreb, 15. ožujka 1914.

²⁹ GROSS 1987.: 201-208.

³⁰ CRNKOVIĆ I BŐSZE (urednici) 2011: 13-15.

upravljati svom infrastrukturom potrebnom za pomorsku plovidbu, izuzimajući ratnu mornaricu, te je imala pravo rješavati pomorske sporove, ukoliko isti nisu spadali u nadležnost sudbene oblasti.³¹

Mada je Pomorska oblast sa sjedištem u Rijeci bio zajednički, ugarsko-hrvatski ured, pod čiju je nadležnost spadalo izvršenje zajedničkih poslova u Rijeci te na isključivo hrvatskom primorju, službeni naslov ove oblasti bio je Kraljevska ugarska Pomorska oblast. Štoviše, ovo je bio tek hrvatski prijevod službenog naslova, koji je postojao samo na mađarskom i talijanskom jeziku. Ova je oblast u službenom dopisivanju sa strankama u Hrvatskoj koristila samo mađarski jezik, te bi tek na izričito traženje uz mađarski original izdavala i hrvatski prijevod. Njene podređene oblasti u Banskoj Hrvatskoj bili su lučki uredi, koji su prema odredbi Hrvatsko-ugarske nagodbe trebali poslovati isključivo na hrvatskom jeziku. Međutim, ti su uredi u hrvatskom primorju poslovali samo na mađarskom i talijanskom jeziku.³² Na čelu Kraljevske ugarske Pomorske oblasti nalazio se riječki guverner, koji je nosio službeni naslov „guverner grada Rieke i ugarsko-hrvatskog primorja“, mada na teritoriju hrvatskog primorja nije obnašao guvernersku vlast.³³

Sukobi hrvatskih oblasti u hrvatskom primorju te primorskog pučanstva s riječkom Pomorskom oblasti započeli su 80-ih godina 19. stoljeća. Bili su uzrokovani težnjom ugarske vlade da zagospodari hrvatskom obalom, a manifestirali su se kao spor oko izvlaštenja i gruntovnog upisa posjeda uz more, te kao spor oko kompetencija na morskoj obali. Prva vrsta spora iskrsnula je početkom 1884. godine, kada je izdana naredba ugarsko-hrvatskog ministarstva trgovine, da se luke te obala uz luke moraju upisati u zemljišnim knjigama kao državna imovina.³⁴ Izvršenja te naredbe prihvatila se riječka Pomorska oblast, koja je potom većinu luka na hrvatskoj obali, koje su dotad bile javno dobro, upisala u zemljišne knjige kao državnu imovinu.³⁵ Izuzetak je činila samo luka u Selcu, čije je općinsko zastupstvo na vrijeme upisalo svoju luku kao općinsku imovinu.³⁶ Pomorska oblast je manje uspjeha imala s obalom uz luke, koja je većinom bila u općinskom ili u privatnom vlasništvu, pa je s njenim vlasnicima morala povesti dugotrajne parnice radi izvlaštenja njihovih čestica obale.³⁷

³¹ „Službeni naputak kr. ug. Pomorske oblasti, izdan naredbom kr. ug. ministra za poljoprivredu, obrt i trgovinu od 13. rujna 1881.“, *Obzor* 57/72, 15. ožujka 1914.

³² „Izvlastba hrvatske morske obale“, *Hrvatska* 720, 31. ožujka 1914.

³³ PLIVERIĆ 1907: 18-20.

³⁴ „Interpelacija narodnog zastupnika Stipe Vučetića“, *Hrvatska* 692, 25. veljače 1914.

³⁵ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 128.

³⁶ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 68.

³⁷ „Zar pred novim sukobom?“, *Hrvatska* 704, 11. ožujka 1911.

U isto vrijeme kada je izdana spomenuta naredba, riječka Pomorska oblast se počela mijesati i u pravo hrvatskih oblasti da izdaju koncesije na korištenje morske obale u vidu građevinskih dozvola.³⁸ Prema shvaćanju riječke Pomorske oblasti, morska obala je kao javno dobro spadala pod njen „upravni nadzor“ na temelju Nagodbe,³⁹ te je samo ona imala pravo izdavati građevinske dozvole na morskoj obali.⁴⁰ Budući da su privatnici i primorske općine nastavili tražiti građevinske dozvole od hrvatskih oblasti, na temelju kojih su dobijali pravo koristiti se morskom obalom, riječka Pomorska oblast je dizala tužbe protiv poduzetnika, nastojeći im osporiti pravo na korištenje morskom obalom na temelju dozvola hrvatskih oblasti.⁴¹

Političke okolnosti u Hrvatskoj uoči donošenja Zakona o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali

Koncem 1913. godine, nakon jedno i po godišnjeg razdoblja komesarijata, Banskog Hrvatskoj je dogovorom Hrvatsko-srpske koalicije s ugarskim ministrom predsjednikom Stjepanom grofom Tiszom vraćen ustav te su provedeni saborski izbori, na kojima je apsolutnu većinu glasova osvojila Hrvatsko-srpska koalicija. Komesarijat u Banskog Hrvatskoj uveden je početkom travnja 1912. godine, a glavni razlog njegovom uvođenju bio je sporazum sklopljen sredinom ožujka 1912. godine između Hrvatsko-srpske koalicije i Stranke prava, na temelju kojeg je ugarska vlada zaključila da se sprema odvajanje Banske Hrvatske od zemalja krune Sv. Stjepana. Osnovna nakana tog sporazuma bila je spriječiti produljenje postojeće hrvatsko-ugarske financijske nagodbe, koja je isticala koncem 1913. godine, te izazvati sastanak kraljevinskih odbora hrvatskog i ugarskog sabora, gdje bi hrvatska strana započela pregovore o financijskoj samostalnosti Banske Hrvatske. Sklapanjem sporazuma s ugarskim ministrom predsjednikom, Koalicija je raskinula sporazum sa Strankom prava, te se ministru predsjedniku obvezala produljiti postojeću hrvatsko-ugarsku financijsku nagodbu. Stjepan Tisza je zauzvrat Banskog Hrvatskoj zajamčio djelomično saniranje jezičnih povreda Hrvatsko-ugarske nagodbe.⁴²

Ubrzo po sklapanju sporazuma Koalicije s grofom Tiszom, čije je odredbe ugarski ministar predsjednik razložio u ugarsko-hrvatskom saboru,⁴³ u javnosti su

³⁸ „Interpelacija narodnog zastupnika Stipe Vučetića“, *Hrvatska* 693, 26. veljače 1914.

³⁹ „Morska obala i luke. Njihova pravna narav i pravno uređenje“, *Obzor* 57/73, Zagreb, 15. ožujka 1914.

⁴⁰ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 69.

⁴¹ „Interpelacija narodnog zastupnika Stipe Vučetića“, *Hrvatska* 693, 26. veljače 1914.; „Izvlastba hrvatske morske obale“, *Hrvatska* 705, 12. ožujka 1914.

⁴² GABELICA 2012: 728-741.

⁴³ „Hrvatska kriza pred magjarskim saborom“, *Hrvatska* 621, 27. studenoga 1913.

se počele širiti glasine da taj sporazum ima i neke tajne odredbe. Tako je pravaška oporba uoči saborskih izbora tvrdila da se Koalicija u tajnom dijelu sporazuma obvezala da će na predstojećim izborima omogućiti izbor određenog broja staromađarona, koji su ugarskoj vladi trebali biti dodatan jamac da će se saborska većina držati nagodbenog okvira.⁴⁴ Na izborima je izabrano petnaestak staromađarona. U dijelu njihovih izbornih kotara Koalicija nije postavljala protukandidate a dio izabranih staromađarona, poput Janka Holjca ili Vinka Kriškovića, Koalicija je kandidirala na svojim izbornim listama.⁴⁵ Slično tomu, koncem siječnja 1914. godine mađarska oporba je navodno došla u posjed tajnog dijela sporazuma Koalicije s grofom Tiszom, u kojem se Koalicija obvezala da neće praviti smetnje podizanju mađarskih škola u Hrvatskoj. Mada je Koalicija tu tvrdnju opovrgnula,⁴⁶ prilikom rasprave o podizanju mađarskih škola u Hrvatskoj, koja se vodila nekoliko mjeseci kasnije, Koalicija je podržala namjeru hrvatske vlade da dopusti osnutak određenog broja mađarskih škola u Hrvatskoj.⁴⁷

Ako je i dvojbeno je li Koalicija imala neke tajne obveze prema ugarskom premijeru Tiszi, nedvojbeno je da je Koalicija od njega očekivala da joj dopusti da njeni članovi uđu u hrvatsku vladu. To je pitanje prvi puta izbilo u javnost neposredno nakon izbora, kada je Koalicija kao apsolutna pobjednica izbora, pozivajući se na načelo parlamentarizma, zatražila „vodstvo politike“ u Hrvatskoj.⁴⁸ Međutim, stajalište ugarske vlade je bilo da će se ona u Hrvatskoj nastaviti oslanjati na „stare hrvatske prijatelje“, odnosno staromađarone koji su se već nalazili na čelu odjela hrvatske vlade, te da će čekati hoće li se Koalicija pokazati sposobnom za vlast.⁴⁹

Razlog ovakvom stajališta bio je u tomu što ugarska vlada nije vjerovala u lojalnost Koalicije. U vezi ovog pitanja, službeni mađarski tisak je pisao da je Koalicija, napustivši jugoslavensko snatrenje i prihvativši nagodbeno stajalište, postala dostojan mađarski partner, no da mađarski režim u nju još nema potpunog povjerenja. Uspoređujući Koaliciju sa staromađaronima, mađarski tisak je pisao da ugarska vlada smatra da staromađaroni, makar Hrvati, u kulturnom smislu pripadaju ugarskom društvu te da iskreno vjeruju u upućenost hrvatskog i mađarskog naroda jedan na drugoga. S druge strane, ugarska vlada je smatrala da se pripadnici Koalicije ne osjećaju Hrvatima, nego hrvatskim jezikom govorećim Jugoslavenima, da ih ne odlikuje osjećaj biološkog, hrvatskog, niti osjećaj

⁴⁴ “Konferencije Hrvatsko-srpske koalicije s kr. komesarom i hrvatskim ministrom”, *Hrvatska* 618, 24. studenoga 1913.

⁴⁵ HDA, PrZV, kutija 914., br. 227-4313/1916., „Pregled 16. prosinca 1913. za petogodište 1913.-1918. izvršenih izbora“

⁴⁶ “Tajni pakt o magjarskim školama”, *Hrvatski pokret* 10/29, Zagreb, 29. siječnja 1914.

⁴⁷ „Magjarske škole, nasilje i pravo“, *Hrvatska* 784, 18. lipnja 1914.

⁴⁸ “Konferencija s vodećim nagodbenim političarima. Koalicija hoće svu vlast u svoje ruke.” *Hrvatska* 641, 22. prosinca 1913.

⁴⁹ „Radna sposobnost koalicije“, *Hrvatski pokret* 10/11, 11. siječnja 1914.,

kulturnog, ugarskog zajedništva, nego osjećaj jugoslavenskog zajedništva, te da Koalicija nije prihvatila unionizam zbog uvjerenja nego zbog interesa.⁵⁰

Test iskrenog unionizma Hrvatsko-srpske koalicije uslijedio je ubrzo. Zajednički sabor, u kojem su kao hrvatski delegati sjedili zastupnici Hrvatsko-srpske koalicije, 3. ožujka 1914. godine donio je Zakonsku osnovu o preinaci i nadopuni zakonskog članka XLI: 1881. u svrhu izvlastbe zemljišta morske obale, koju je oporba u Hrvatskoj ocijenila kao dotad najkrupniju povredu Nagodbe. Hrvatska javnost je najkasnije od konca veljače 1914. godine bila upoznata s time da se ugarska vlada sprema donijeti takav zakon, kada je o tomu pisao *Riječki novi list* i kada je pravaš Stipe Vučetić interpelirao bana o novom „atentatu“ na hrvatsku državnost, koji da se sprema u Pešti, naslućujući pritom sve bitne odredbe budućeg zakona.⁵¹ Zato se ne može reći da su hrvatski delegati u Pešti, među kojima su se nalazila i trojica zastupnika primorskih kotara, Guido Hreljanović, Bogoslav Mažuranić i Makso Rošić, bili „zatečeni“ tom zakonskom osnovom. Oni su tu zakonsku osnovu u ugarsko-hrvatskom saboru bez prigovora prihvatili, te o njoj nisu uzimali riječ u saborskoj raspravi, jer su prema vlastitim riječima dobili usmena jamstva grofa Tisze te ugarsko-hrvatskog ministra trgovine, da tim zakonom neće biti povrijeđena hrvatska prava i interesi.⁵² Oporba se zato s pravom pitala da „tko zna, nije li možda taj zakon jedna od onih protukoncesija, koju su koalirani mladomagjaroni obrekli grofu Tiszi za obsjenu tobožnjega opoziva željezničarske pragmatike.“⁵³

Zakon o izvlaštenju na morskoj obali

Navedeni zakon je u prvom paragrafu određivao što napraviti sa zemljištem koje nije bilo kvalificirano kao morska obala nego se nalazilo u privatnom vlasništvu, a bilo ga je potrebno izvlastiti u „pomorske svrhe“. Prema tom paragrafu, takvo je zemljište u neodređenim granicama trebalo izvlastiti tako da ga se kvalificira kao morsku obalu, odnosno da mu se prizna svojstvo javnog dobra. Ovakvo izvlaštenje imalo se provesti „na teret listnice ministarstva trgovine prema zakonskom člansku XLI: 1881.“, osim u slučaju ako je vlasnik došao u posjed tog zemljišta „unutar deset godina putem okupacije“, kada mu se trebala nadoknaditi samo vrijednost investicija na tom zemljištu, no ne i vrijednost samog zemljišta. Zakon je u drugom paragrafu određivao što učiniti sa zemljištem kojemu je do donošenja ovog zakona već bilo priznato svojstvo morske obale, dakle javnog dobra. Prema tom paragrafu ugarsko-hrvatski ministar trgovine je dobio pravo

⁵⁰ „Slišav serca svoego vnuternji glas“, *Hrvatska* 666, 24. siječnja 1914.

⁵¹ „Interpelacija narodnog zastupnika Stipe Vučetića“, *Hrvatska* 693, 26. veljače 1914.

⁵² „Zagreb, 3. ožujka“, *Obzor* 57/62, 4. ožujka 1914.

⁵³ „Magjari i morska obala“, *Hrvatska* 763, 22. svibnja 1914.

da na hrvatskoj morskoj obali sporazumno s banom povede postupak, po kojem bi se „nedozvoljeno stečena prava“ na korištenje morske obale, „uz eventualnu naknadu štete“ mogla ukinuti.⁵⁴

U obrazloženju ove zakonske osnove navedeno je da „interesi pomorstva“ ali i „vrlo važnih javnih interesa“ nameću potrebu da se obala izvlasti te da postane javno dobro, čiju bi upotrebu kontrolirala Pomorska oblast. Navedeno je da za hrvatsku morsku obalu ne može vrijediti pravilo da seže samo do granice plime, nego da bi njenu širinu „od slučaja do slučaja“ trebala određivati Pomorska oblast. Zato je, prema obrazloženju, donesen paragraf prvi zakonske osnove o izvlaštenju na morskoj obali, koji je omogućavao da se izvlasti teritorij koji je i dotad imao uvjete da ga se proglasi morskom obalom, te da se izvlasti i onaj teritorij „koji se prije nije mogao označiti obalom.“ Takva bi se izvlaštenje trebala provoditi samo „u svrhu pomorstva“, a ta je svrha, prema obrazloženju, bila definirana Nagodbom te se dakle odnosila na luke i potrebe brodarstva. Izvlaštenje se trebalo provesti na teret ugarsko-hrvatskog ministarstva trgovine, budući da je to ministarstvo bilo „najveća Pomorska oblast.“

Prema obrazloženju, paragraf drugi istog zakona donesen je zato jer su pojedinci na morskoj obali „stekli razna prava na štetu pomorskih interesa“, pa se prvo moralo ustanoviti da li pojedinci ta prava na morskoj obali uživaju „pravom ili nepravom“. U slučaju da se ustanovi da ih uživaju „pravom“, ali se ocijeni da su ta prava na štetu neodređenih „javnih interesa“, ta će im se prava „uz primjerenu odštetu“ obustaviti. Postupak revizije stečenih prava na korištenje morskom obalom trebao je biti dogovoren između ministra trgovine i hrvatskog bana no prema obrazloženju, pravo na novo izdavanje dozvola na korištenje morskom obalom imala je samo Pomorska oblast.⁵⁵

Prema predlagateljima ove zakonske osnove, razlog njenog donošenja bili su mnogobrojni konflikti između riječke Pomorske oblasti te hrvatskih oblasti i primorskog pučanstva, koji da su nastali „jer nije bio točno označen pojam obale“, u što je spadalo i pitanje, „kako daleko se obala proteže.“ Predlagatelji su naveli da budući da to nije bilo riješeno, dolazilo je do „cijelog niza neopravdanih privatnih zauzeća posjeda.“ Zakonom se mislilo riješiti navedene sukobe u korist riječke Pomorske oblasti, budući da je prema riječima predlagatelja, „razvitak našeg pomorskog brodarstva“ tražio da oblasti u svom djelovanju „ne bude sprječavane često neopravdanim zahtjevima, ako moraju, da u svrhu našeg pomorskog brodarstva stižu obalna područja“.⁵⁶

⁵⁴ „Otimacična hrvatske morske obale“, *Hrvatska* 704, 11. ožujka 1914.

⁵⁵ „Zakonska osnova o izvlastbi morske obale“, *Obzor* 57/65, 7. ožujka 1914.

⁵⁶ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak I., 1354.

Umjesto da kao dotad vodi dugotrajne parnice s privatnicima ili primorskim općinama oko izvlaštenja njihovih posjeda, Pomorska oblast je sada mogla te posjede proglasiti morskom obalom, dakle javnim dobrom, te ih izvanparbenim postupkom, dakle brzo izvlastiti.⁵⁷ Donoseći ovaj zakon Mađari su konkretno imali na umu proširenje riječke luke na hrvatski teritorij,⁵⁸ za što je riječka Pomorska oblast još prije donošenja ove zakonske osnove izradila „osnovu za ekspropriaciju“, prema kojoj je namjeravala izvlastiti „sušačku Deltu i komad obale, koji vodi do Martinšćice, gdje se nalazi vojnička bolnica, lazaret.“⁵⁹ Usto, Pomorska oblast je ovim zakonom dobila pravo na odlučivanje o dodjeli koncesija za korištenje morskom obalom kao javnim dobrom, koje dotad nije imala ali ga je pokušavala uzurpirati, što je također dovodilo do sukoba s privatnicima, primorskim općinama te hrvatskim oblastima.

Stajališta koalicije i oporbe o Zakonu o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali

Analizirajući zakonsku osnovu o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali te njeno obrazloženje, hrvatska oporba je u njima pronašla dvije načelne povrede hrvatskih prava. U prvom redu tu se nalazila „stara“ povreda, koja je datirala još iz 1881. godine, a odnosila se na pitanje ovlasti zajedničkog zakonodavstva u određivanju izvlaštenja na prostoru Banske Hrvatske. Osim toga tu se nalazila i „nova“ načelna povreda hrvatskih prava, koja se odnosila na pitanje ovlasti zajedničkog zakonodavstva u odlučivanju o hrvatskoj morskoj obali. Unutar ove nove načelne povrede hrvatskih prava nalazile su se i tri konkretne povrede hrvatskih prava, počinjene odredbom da ugarsko-hrvatske oblasti imaju pravo odrediti koji se dio hrvatskog teritorija ima označiti morskom obalom, odredbom da ugarsko-hrvatske oblasti imaju pravo revizije stečenih prava na korištenje morskom obalom, te odredbom da ugarsko-hrvatske oblasti imaju pravo na izdavanje novih dozvola na korištenje morskom obalom. Sumirajući ove povrede, oporba je došla do zaključka da će na temelju navedenog zakona obala, koja je do sada bila hrvatska, ubuduće biti zajednička, ugarsko-hrvatska.⁶⁰

Što se tiče ovlasti zajedničkog zakonodavstva u pitanjima odlučivanja o izvlaštenju i o morskoj obali, hrvatska oporba je polazila od stajališta koje je definirao hrvatski pravni stručnjak, staromađaron Josip Pliverić, da su Kraljevina Hrvatska

⁵⁷ „Zar pred novim sukobom?“, *Hrvatska* 704, 11. ožujka 1914.

⁵⁸ „Magjarsko priznanje da se radi o otimačini“, *Hrvatska* 711, 19. ožujka 1914.

⁵⁹ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 304.

⁶⁰ „Morska obala“, *Hrvatska* 709, 17. ožujka 1914.

i Kraljevina Ugarska dvije suverene države, koje su Nagodbom kao međunarodnim ugovorom stupile u savezni odnos. Polazeći od toga, Pliverić je držao da zajednički posao dviju država može biti samo ono što je taksativno navedeno u Nagodbi kao međunarodnom ugovoru, a da sve ostalo spada u hrvatsku autonomiju, odnosno „da se preko poslova, koji su u nagodi označeni kao zajednički i preko forme i modaliteta kako se imadu obavljati, ne može i ne smije a priornim načinom iz nikakova abstraktnoga ili obćenitoga načela, pa ni iz načela abstraktnoga ili absolutnoga državnoga zajedništva na korist državne zajednice ništa deducirati.“⁶¹ Sukladno tomu hrvatska oporba je navodila da u Nagodbi nigdje nije navedeno niti da izvlaštenje niti da morska obala spadaju u zajednički posao pa da prema tomu zakonodavstvo i odlučivanje o tim pitanjima spadaju isključivo u autonomni djelokrug. Oporba je kritizirala „ekstenzivno“ tumačenje Nagodbe, koje da je pogibeljno za svaku „saveznu državu“. Ona je zastupala stanovište da se međunarodni ugovori, kao što je to bila Nagodba, moraju doslovce tumačiti, te da se mogu mijenjati samo novim ugovorom.⁶²

Suprotno tomu Koalicija je držala da se „državnoj zajednici“ mora dati „moć, da svrhe zajedničke može polučivati“, odnosno da zajednička vlada mora imati mehanizme za provedbu zajedničkih poslova kao što su primjerice željeznice ili brodarstvo, da te mehanizme čini njeno pravo odlučivanja o izvlaštenju i o morskoj obali, te da zajedničkoj vladi to pravo može dati samo zajedničko zakonodavstvo. Poput staromađarona i Koalicija je držala da zajednički zakon o izvlaštenju iz 1881. godine, na kojeg se pozivao i zakon o izvlaštenju morske obale, vrijeda hrvatska prava samo utoliko što propisuje postupak izvlaštenja na prostoru Banske Hrvatske⁶³ pa je prilikom rasprave o zakonskoj osnovi o izvlaštenju na morskoj obali, koja se vodila početkom travnja 1914. godine u ugarsko-hrvatskoj „velikaškoj kući“, član Koalicije Antun pl. Mihalovich naveo da Koalicija prihvaćajući zakonsku osnovu o izvlaštenju na morskoj obali ne prejudicira da je zakon iz 1881. godine, u dijelu u kojem propisuje postupak izvlaštenja, valjan za Hrvatsku.⁶⁴

Za razliku od Koalicije, koja je dakle smatrala da zajednička vlada, ako želi polučiti svrhe koje su na temelju Nagodbe pripadale zajedničkim poslovima, ima pravo odlučivanja o morskoj obali, hrvatska oporba je smatrala da je morska obala dio hrvatskog teritorija, „na kojem jedino hrvatska autonomna vlada imade vršiti svoju eksekutivu u svakom pravu.“ U ta je prava prema mišljenju oporbe spadalo isključivo pravo hrvatskih oblasti na proglašavanje teritorija uz more morskom

⁶¹ PLIVERIĆ 1907: 6-7.

⁶² „Govor dra. Vuka pl. Kiša“, *Hrvatska* 717, 27. ožujka 1914.

⁶³ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 130.-132.

⁶⁴ „Zakon o izvlaštenju morske obale pred ugarskom velikaškom kućom“, *Hrvatska* 723, 3. travnja 1914.

obalom i određivanje njezine širine, te isključivo pravo hrvatskih oblasti na dodjeljivanje koncesija privatnicima na toj obali. Suprotno tomu ova je zakonska osnova, prema tumačenju oporbe, omogućila da „će funkcije naših autonomnih oblasti na morskoj obali preći na Pomorsku oblast, jer je njoj prepušteno po ovom zakonu pravo, da odredi što se sve ima smatrati morskom obalom a i odluka o njenoj porabi prenesena je u njenu kompetenciju.“ Prema mišljenju oporbe, Pomorska oblast je prema Nagodbi na hrvatskom teritoriju uz more imala pravo vršiti samo poslove „pomorskog redarstva“, te njena kompetencija nije mogla sezati „niti trunka dalje.“ Budući da je ova zakonska osnova sadržavala i odredbu da će se izvlaštenja na morskoj obali izvršavati „na teret lisnice ministra trgovine prema zakonskom članku XLI:1881.“, hrvatska oporba je iznjela i bojazan da će se s morskom obalom dogoditi isto što i sa zemljištem koje je na temelju tog zakonskog članka izvlašteno za potrebe željeznica, odnosno da će biti gruntovno upisano kao državna imovina.⁶⁵

Braneći ovu zakonsku osnovu i njezino obrazloženje, Koalicija je napominjala da pravo izvlaštenja teritorija uz more i njegovog proglašenja za morsku obalu, koje je dobila Pomorska oblast, nije neograničeno nego da je dopušteno samo u pomorske svrhe. Prema tomu, tvrdila je Koalicija, na temelju tog zakona neće moći biti izvlašten čitav teritorij uz more, nego samo oni dijelovi koji su potrebni u pomorske svrhe, a to su prema Nagodbi bile luke i brodarstvo. Osim toga, tvrdila je Koalicija, činjenica da će tako izvlašten teritorij biti proglašen morskom obalom, jamčilo je da neće biti upisan kao državna imovina, nego kao javno dobro, nad kojim će hrvatska vlada nastaviti obnašati teritorijalni suverenitet.⁶⁶ Uostalom, tvrdila je Koalicija, ni na česticama u Hrvatskoj koje su upisane kao državna imovina, kao što su bile željeznice, nije prestalo hrvatsko teritorijalno vrhovništvo.⁶⁷

Koaliciji nije bilo ni malo sporno što je navedena zakonska osnova predviđala da zajedničke oblasti sudjeluju u reviziji „starih prava“ na korištenje morskom obalom. Za nju je „najškakljivije“ pitanje bilo ono sadržano u obrazloženju zakonske osnove: kako će se dijeliti dozvole za „nova prava“ na morskoj obali. Prema mišljenju Koalicije, hrvatske su oblasti „u upravnom pogledu“ bile suverene na čitavom hrvatskom teritoriju pa i na morskoj obali, te se na toj obali ništa nije smjelo graditi niti ikakvo pravo uživati bez dozvole hrvatskih oblasti. No držala je Koalicija, „ne smijemo biti ni slijepi, pak uskratiti Pomorskoj oblasti, koja imade štiti pomorske interese zajedničke naravi, stanovitu ingerenciju na ono što se na

⁶⁵ “Izvlaštenje hrvatske morske obale”, *Hrvatska* 705, 12. ožujka 1914.; “Izvlaštenje hrvatske morske obale”, *Hrvatska* 706., 13. ožujka 1914.

⁶⁶ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 127-129.

⁶⁷ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 214, 457.

obali radi,“ te je prema mišljenju Koalicije, Pomorska oblast imala pravo zabraniti gradnju, koju je dozvolila hrvatska oblast, ako je gradnja dozvoljena na mjestu koje služi za pomorske svrhe. Zbog toga je prema mišljenju Koalicije, postupak izdavanja građevinskih dozvola na morskoj obali trebao biti dvostruk, poseban kod hrvatskih oblasti i poseban kod Pomorske oblasti, pri čemu bi hrvatske oblasti trebale ustanoviti da li konkretna građevina „odgovara općenitim policijskim i građevnim propisima“, dok bi Pomorska oblast trebala ustanoviti ima li ista građevina „štetnog upliva na pomorske svrhe zajedničke naravi.“⁶⁸

Budući da je donošenje ove zakonske osnove rezultiralo masovnim prosvjednim skupštinama organiziranim po Hrvatskom primorju,⁶⁹ gdje je na proteklim izborima osvojila mandate u većini izbornih kotara, Koalicija je s više kritike počela tumačiti navedenu zakonsku osnovu i njeno obrazloženje. Mada je i dalje držala da Pomorskoj oblasti neosporno pripada pravo da određuje „nuždu i potrebu eksproprijacije“, sada je Koalicija držala da je sporan „obseg eksproprijacije“, odnosno priznala je da stoji bojazan prisutan u hrvatskoj javnosti, da bi prilikom izvlaštenja moglo doći do zloupotreba Pomorske oblasti „i da bi se mogli veliki hrvatski teritoriji eksproprijirati i predati u druge svrhe, koje nemaju pomorskog karaktera i koje nisu u interesu kraljevine Hrvatske.“ Kako bi se spriječila ta mogućnost, Koalicija je navijestila da će o tom pitanju stupiti u kontakt s ugarskom vladom, koja će na temelju hrvatskog mišljenja izdati provedbenu naredbu, koja će tumačiti navedenu zakonsku osnovu u hrvatskom interesu.⁷⁰

Hrvatska je oporba primijetila da bi jedna takva provedbena naredba donekle ublažila odredbe sadržane u obrazloženju zakonske osnove, koje se tiču izvlaštenja, no da ne bi mogla ublažiti štetu, koju je hrvatskim pravima nanijela sama zakonska osnova, odnosno njen paragraf drugi „koji ovlašćuje ministra trgovine da ustanovi stečena prava na obali i da odredi postupak glede dokinuća takovih prava“. Prema tvrdnji oporbe, tim se paragrafom prenijela nadležnost glede raspolaganja s morskom obalom s hrvatskih na ugarsko-hrvatske oblasti, što nikakva provedbena naredba nije mogla ispraviti.⁷¹

Ovo mišljenje oporbe potvrdio je hrvatski ban Ivan Skerlec, koji je pokušao pobiti prigovore da će navedenom zakonskom osnovom Pomorska oblast dobiti neograničeno pravo izvlašćivanja na morskoj obali i raspolaganja s njom. On je

⁶⁸ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 132-133.

⁶⁹ „U oči sušačke skupštine“, *Hrvatska* 707, 14. ožujka 1914.; „Prosvjed senjskog gradskog zastupstva“, *Hrvatska* 708, 16. ožujka 1914.; „Sušačka skupština“, *Hrvatska* 711, 19. ožujka 1914.; „Druga velika skupština u primorju proti iz vlastbenog zakona“, *Hrvatska* 716, 26. ožujka 1914.; „Prosvjedna skupština na Grobniku“, *Hrvatska* 719, 30. ožujka 1914.

⁷⁰ *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.*, svezak II., 457-458.

⁷¹ „Morska obala“, *Hrvatska* 713, 21. ožujka 1914.

zajamčio da će se samo onda izvlašćivati privatne zemljišne čestice ukoliko je to nužno u pomorske svrhe, koje su određene Nagodbom, te da će svako pojedinačno izvlaštenje obaviti „uz sudjelovanje bana, odnosno naših autonomnih oblasti“. U slučajevima izvlaštenja na teritoriju, koji je i do tada imao uvjete da ga se proglasi morskom obalom, ban je jamčio da se „obala neće općenito ustanovljivati“, nego samo „u konkretnim slučajevima, gdje nastane pitanje da li je stanovito zemljište dio obale ili je privatno vlasništvo,“ te da će privatni vlasnik u sporu s Pomorskom oblasti oko ustanovljivanja da li je pojedina čestica obala ili privatno vlasništvo, biti zaštićen time što će pravo konačne odluke o tomu imati hrvatski sudovi. U slučajevima izvlaštenja na teritoriju koje do tada nije imalo uvjete da ga se proglasi morskom obalom, ugarsko-hrvatski ministar trgovine je prema Skerlecovim jamstvima imao pravo „ustanoviti predmet izvlaštenja“ uz „sudjelovanje bana, odnosno zemaljske vlade.“ Što se tiče revizije starih i dodjeljivanja novih prava na korištenje morskom obalom, ban je javnost pokušao umiriti tvrdnjom da će o tomu „paritetno“ odlučivati hrvatske oblasti i Pomorska oblast.⁷²

Provedbena naredba Zakona o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali

Koncem travnja 1914. godine zakonska osnova o izvlaštenju na morskoj obali dobila je vladarevu potvrdu, te je proglašena kao Zakonski članak XXV: 1914. Sredinom svibnja iste godine ugarsko-hrvatski ministar trgovine i hrvatski ban izdali su Naredbu o provedbi zakonskog članka XXV od godine 1914. i o koncesijama na morskoj obali. Prva dva paragrafa ove Naredbe odnosila su se na pitanje izvlaštenja. Što se tiče izvlaštenja posjeda koji dotad nisu imali uvjete da ih se proglasi morskom obalom, navedeno je da takvo izvlaštenje, koje će se provoditi samo u pomorske svrhe, treba „dozvoliti ministar trgovine nakon rasprave s banom.“ Što se tiče izvlaštenja čestica koje su dotad imale uvjete da ih se proglasi morskom obalom, navedeno je da hrvatske prvostupajnske oblasti trebaju ona zemljišta, koja su „po suglasnom mnijenju kako pomorske uprave tako i hrvatsko-slavonske autonomne uprave morska obala, dakle javno dobro, ali se ipak nalaze u privatnom posjedu“, proglasiti morskom obalom. U slučaju da hrvatske oblasti i Pomorska oblast ne bi bile usuglašene „glede svojstava takvih zemljišta kao morske obale“, svaka se od tih oblasti u „svrhu ustanovljenja tog zemljišta kao javnog dobra“ mogla obratiti „na nadležni sud.“

Više se paragrafa ove naredbe bavilo pitanjem raspolaganja morskom obalom. Paragraf 9. i 10. bavili su se pravom na reviziju stečenih prava na korištenje morskom obalom, te je navedeno da je onaj koji se do tada služio dijelom „morske obale, dakle javnim dobrom“ samo dozvolom hrvatskih oblasti ili samo dozvolom

⁷² Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918., svezak II., 496-497.

Pomorske oblasti, gubi to pravo ako i Pomorska oblast i hrvatske oblasti „suglasno smatraju nužnim, da se dotična dozvola oduzme.“ Ako se tko koristio morskom obalom bez dozvole i jedne od navedenih oblasti, morao je naknadno podnijeti molbu za dozvolu i jednoj i drugoj oblasti, pa ako bi i jedna od ovih oblasti uskratila dozvolu, korisnik je gubio pravo na korištenje morskom obalom. U oba slučaja hrvatske oblasti su izvršavale navedene sankcije. Četiri paragrafa naredbe su uređivala pitanje izdavanja novih dozvola za korištenje morskom obalom, te je određeno da izdavanje tih dozvola spada „sa pomorskog stanovišta u djelokrug pomorske uprave a sa stanovišta autonomije tih zemalja u djelokrug tamošnjih autonomnih oblasti.“ Molba za dozvolu trebala se podnijeti objema oblastima, svaka je od oblasti imala pravo nazočiti kod druge oblasti pri rješavanju molbe, jedna je oblast bila dužna obavijestiti drugu o svom rješenju molbe, a dozvola se smatrala dodijeljenom ako bi je izdale obje oblasti.

Zadnji je paragraf naredbe određivao da će čestice morske obale kao javnog dobra biti upisivane u posebnu zemljišnu knjigu, koju će voditi Pomorska oblast i hrvatske županijske oblasti.⁷³

Tumačeći ovu naredbu, Hrvatsko-srpska koalicija je pisala da je njome određen takav postupak, da „otpadaju oni najjači argumenti naših protivnika, kojima su uzrujavali naše pučanstvo.“ Koalicija je napomenula da je oporba pritom manje „manevrirala sa nenadležnošću zajedničkog sabora, koliko time, da će odsada Magjari u svoje svrhe moći da po miloj izvlašćuju na primorju“, pa je kao najveći domet ove naredbe istaknula njena prva dva paragrafa, odnosno naredbu da ministar trgovine ima pravo dozvoliti izvlaštenje „samo u sporazumu s hrvatskim banom,“ te naredbu da u slučaju neusuglašenosti Pomorske oblasti s hrvatskim oblastima glede ustanovljenja morske obale, u konačnici odlučuje „nadležni sud“, što je Koalicija protumačila kao „hrvatski sud“.⁷⁴

Suprotno tomu oporba je smatrala da je navedena naredba potvrdila sva njihova strahovanja iznesena u vezi zakonske osnove o izvlaštenju na morskoj obali. Oporba je upozorila da naredba ne obavezuje ministra trgovine da izdaje dozvolu za izvlaštenje samo u sporazumu s hrvatskim banom, kako je to tumačila Koalicija, nego „nakon rasprave s banom“, što ga obvezuje da sasluša banovo stajalište ali ne i da ga prihvati. Oporba je i upozorila da je naredba u pitanju ustanovljenja morske obale neprecizna i nejasna, jer u slučaju sukoba između pomorske i hrvatskih oblasti oko ustanovljenja morske obale predviđa da se svaka od tih oblasti obrati „na nadležni sud“, što je za pomorsku oblast bio riječki sud, a za hrvatske oblasti jedan od hrvatskih sudova.

Za oporbu je najveća šteta koju je počinio navedeni zakon a što je bilo potvrđeno i njegovom provedbenom naredbom bilo to, što je Pomorska oblast njime dobila

⁷³ „Izvlastba morske obale. Provedbena naredba“, *Hrvatska* 747, 20. svibnja 1914.

⁷⁴ „Izvlastba na morskoj obali“, *Hrvatski pokret*, 10/137, 20. svibnja 1914.

pravo na izdavanje dozvola za korištenje morskom obalom. To je pravo prema mišljenju oporbe dotad pripadalo pod „isključivu kompetenciju naših autonomnih oblasti“, te ga je Pomorska oblast kroz to vrijeme pokušavala protuzakonito prisvojiti, da bi joj to sada bilo zakonski omogućeno.

Budući da je zakon propisivao da se izvlaštenje treba obavljati „na teret lisnice ministra trgovine“, oporba je smatrala da ni odredbom naredbe da se čestice morske obale upisuju u posebne zemljišne knjige, nije do kraja odstranjena opasnost od toga da ugarska vlada jednog dana zatraži upis tih čestica kao državnu imovinu.⁷⁵

Političke okolnosti u Hrvatskoj tijekom rasprave o zakonskoj osnovi o izvlaštenju na morskoj obali

Koncem ožujka 1914. godine, tijekom vrhunca javne rasprave oko zakonske osnove o izvlaštenju na hrvatskoj obali, Koalicija je na naknadnim izborima za zagrebački treći izborni kotar kandidirala hrvatskog bana na svojoj izbornoj listi. Prema tvrdnji Koalicije, banu je ponuđena kandidatura „u pretpostavci da je odnos između bana i saborske većine tako sređen, da parlamentarizovanju vlade nema zapreka.“⁷⁶ U to su vrijeme i mađarski i hrvatski tisak pisali da se sprema ulazak Koalicije u hrvatsku vladu, pri čemu se spominjalo i njene kandidate za popunjavanje mjesta predstojnika za unutrašnje poslove u hrvatskoj vladi. Mađarski tisak je pisao da je razlog tomu taj, što je Koalicija stekla povjerenje ugarske vlade.⁷⁷ Ovo je povjerenje Koalicija mogla steći samo principijelnom obranom zakonske osnove o izvlaštenju na morskoj obali. Međutim, povjerenje Mađara u Koaliciju ni nakon ovoga nije bilo bezgranično.

Početak travnja 1914. godine hrvatski ban je oputovao u audijenciju kralju, navodno kako bi dobio dopuštenje za sastav nove vlade koju bi činili članovi Koalicije. Međutim, ban se iz Beča vratio bez dopuštenja za sastav takve vlade.⁷⁸ Razlog tomu nije bilo protivljenje vladara takvoj hrvatskoj vladi, nego protivljenje Mađara načelu parlamentariziranja hrvatske vlade. Naime, ubrzo po banovu povratku iz Beča objavljeno je službeno priopćenje ugarske vlade o parlamentarizaciji hrvatske vlade, u kojem je navedeno da je ugarska vlada spremna dopustiti da članovi Koalicije preuzmu samo mjesta predstojnika gospodarskog te pravosudnog odjela hrvatske vlade, te da pritom ne može biti riječ o parlamentariziranju hrvatske vlade, nego o banovoj dobroj volji. Prema shvaćanju ugarske vlade, parlamentarnu vladu je moglo stvoriti samo ono narodno zastupstvo koje je raspolagalo ovlastima odobravanja poreza i novaka, što u slučaju hrvatskoga

⁷⁵ „Što znači ova naredba?“, *Hrvatska* 762, 20. svibnja 1914.

⁷⁶ „Parlamentarizacija vlade“, *Hrvatski pokret*, 31. ožujka 1914.

⁷⁷ „Rovaš“, *Hrvatska* 719, 30. ožujka 1914.

⁷⁸ „Rovaš“, *Hrvatska* 728, 9. travnja 1914.

sabora nije bio slučaj. Osim toga, Banska Hrvatska prema shvaćanju ugarske vlade nije imala samostalnu izvršnu vlast u autonomnim poslovima, jer je hrvatski ban bio ministar u ugarskoj vladi i njen namjesnik u Banskoj Hrvatskoj, a odjelni predstojnici u hrvatskoj vladi nisu bili ministri nego banski činovnici, odnosno u konačnici činovnici ugarske vlade.⁷⁹

Uz načelno stajalište ugarske vlade da je Banska Hrvatska samo ugarska pokrajina, razlog odbijanju ugarske vlade da prepusti predstojnička mjesta svih odjela hrvatske vlade članovima Koalicije bio je prema pisanju mađarskoga tiska i taj što je Koalicija početkom travnja 1914. godine na naknadnim izborima u Vrginmostu kandidirala Valerijana Pribičevića,⁸⁰ glavnoptuženog u zagrebačkoj veleizdajničkoj parnici vođenoj 1909. godine, kada je i osuđen radi veleizdaje. Premda je Valerijanu Pribičeviću i njegovim suoptuženicima 1910. godine određeno novo suđenje, nakon čega je sudski postupak vladarevom odlukom obustavljen, a Valerijan Pribičević i ostali okrivljenici pomilovani,⁸¹ ostala je osnovana sumnja da je počinio veleizdaju.⁸²

Budući da je Koalicija od konca 1913. godine raspolagala informacijama srbijske vlade da bi uskoro moglo doći do rata između Austro-Ugarske Monarhije i Srbije,⁸³ Valerijanova kandidatura za hrvatski sabor, zbog čega je Koalicija riskirala stjecanje vlasti, vjerojatno se dogodila kako bi Valerijan Pribičević stekao saborski imunitet, koji bi spriječio njegov novi kazneni progon u slučaju rata sa Srbijom. Mada je Koalicija neko vrijeme bila spremna prihvatiti dva ponuđena mjesta i u onakvoj hrvatskoj vladi, kakvom ju je početkom travnja definirala ugarska vlada,⁸⁴ 23. travnja 1914. godine izvršni odbor Koalicije se na sjednici na kojoj je sudjelovao i ban odrekao ulaska Koalicije u hrvatsku vladu.⁸⁵ Sljedećeg dana Valerijan Pribičević je navodno unatoč protivljenju ugarske vlade i bana Skerleca izabran za narodnog zastupnika. Prema mišljenju hrvatske oporbe, Pribičevićev izbor je odobren kao protuusluga ugarske vlade Koaliciji, što se odrekla ulaska u hrvatsku vladu.⁸⁶

⁷⁹ „Službeno mađarsko saobćenje o parlamentarizaciji hrvatske vlade“, *Hrvatska* 729, 10. travnja 1914.

⁸⁰ „Rovaš“, *Hrvatska* 730, 11. travnja 1914.

⁸¹ KRESTIĆ 1995: 516.

⁸² ŠIDAK i dr. 1968: 267.

⁸³ KRIZMAN 1989: 45-46.

⁸⁴ ”O parlamentarizaciji“, *Hrvatski pokret*, 20. travnja 1914.

⁸⁵ „Iz domaće politike“, *Hrvatski pokret*, 24. travnja 1914.; „Rovaš“, *Hrvatska* 740, 24. travnja 1914.

⁸⁶ „Rovaš“, *Hrvatska* 741, 25. travnja 1914.

Zaključak

Zakon o izvlaštenju na morskoj obali iz 1914. godine donesen je kako bi se svršile dugotrajne parnice između Pomorske oblasti, koja je bila izvršni organ ugarsko-hrvatskog ministarstva trgovine, te hrvatskih oblasti, primorskih općina i primorskog pučanstva, u korist Pomorske oblasti. Sporovi Pomorske oblasti s privatnicima, primorskim općinama te hrvatskim oblastima vodili su se oko izvlaštenja teritorija uz more, koje je bilo u privatnom ili općinskom vlasništvu a koje je Pomorska oblast namijenila proširenju luka, te oko prava na dodjeljivanje koncesija na korištenje morskom obalom, koju je Opći građanski zakonik definirao kao javno dobro, koje ne može biti ničije pa ni državno vlasništvo. Dok je pravo odluke o izvlaštenju u zajedničke svrhe na prostoru Banske Hrvatske još od 1881. godine pripadalo zajedničkoj ugarsko-hrvatskoj vladi, pravo određivanja morske obale i pravo raspolaganja njome, do donošenja ovoga zakona pripadalo je hrvatskoj vladi. Zakonom o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali iz 1914. godine, Pomorska oblast je dobila pravo suodlučivanja o tomu što je morska obala i pravo suraspolaganja njome. Taj je zakon omogućio Pomorskoj oblasti da proglašavanjem nekog teritorija uz more, koji se nalazio u privatnom vlasništvu, morskom obalom, dakle javnim dobrom, izvlasti tu česticu izvanparbenim postupkom, dakle brzo. Osim toga omogućio joj je da odlučivanjem o dodjeli koncesija na korištenje već proglašene morske obale može utjecati na gospodarska kretanja u hrvatskom primorju u korist mađarskih gospodarskih interesa.

Donošenje ovog zakona omogućila je Hrvatsko-srpska koalicija, koja je kao apsolutna većina u hrvatskom saboru i kao čimbenik koji je sastavljao hrvatsku delegaciju u ugarsko-hrvatskom saboru, imala mehanizme kojima se mogla suprotstaviti donošenju tog zakona. Umjesto toga, Koalicija je podržala donošenje tog zakona i branila zakon u hrvatskoj javnosti. Vrlo je vjerojatno da se Koalicija već koncem 1913. godine, prilikom pregovora s ugarskim ministrom predsjednikom Tiszom obvezala podržati navedeni zakon, te da joj je za to obećan ulazak u hrvatsku vladu. Činjenica je da je Koalicija svoj ulazak u vladu, koji joj je vjerojatno bio ponuđen kao nagrada za podršku tom zakonu, žrtvovala radi saborskog mandata Valerijana Pribičevića, što upućuje na to da je Koalicija prepustila raspolaganje hrvatskom obalom ugarsko-hrvatskoj vladi u zamjenu za Pribičevićev mandat, koji ga je tijekom rata Monarhije sa Srbijom trebao štiti od kaznenog progona.

Bibliografija

Izvori

Objavljeni izvori

- CIPEK, Tihomir, Stjepan MATKOVIĆ, 2006. *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* Zagreb: Disput
- Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju za godinu 1869.,* Zagreb 1870.
- Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.,* svezak I., Zagreb 1914.
- Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913.-1918.,* svezak II., Zagreb 1914.
- VUKOVIĆ, Mihajlo (urednik). 1995., *Opći građanski zakonik s novelama i ostalim naknadnim propisima.* Zagreb: Školska knjiga
- Zemaljsko-vladni list za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, godina 1857.,* razdiel prvi, I. svezak, Zagreb 1857.

Tisak

- Hrvatska,* 1914.
- Hrvatski pokret,* 1914.
- Obzor,* 1914.
- Pozor,* 1885.

Literatura

- CRNKOVIĆ, Goran, Sándor BŐSZE (urednici). 2011. *Inventar fonda Pomorska oblast za Ugarsko-hrvatsko primorje u Rijeci 1870.-1918.* Rijeka-Kaposvár: Državni arhiv u Rijeci-Somogy Megyei Leveltar.
- ENGELSFELD, Neda. 2002. 2. dopunjeno izdanje. *Povijest hrvatske države i prava, razdoblje od 18. do 20. stoljeća,* Zagreb: Pravni fakultet.
- GABELICA, Mislav. 2012. Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.). *Časopis za suvremenu povijest* 44/3: 723-743.
- GJURSKI, Angelo. 1908. *Magjarizacija u Hrvatskoj.* Zagreb: s.n.
- GORNIČIĆ, Josip (H.S. BRDOVAČKI). 1907. *Prometna politika u obće i magjarska (ugarska) politika u Hrvatskoj napose.* Zagreb: Matica hrvatska.
- GORNIČIĆ, Josip. 1952. *Razvitak željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine. Građenje, organizacija i financijski odnosi.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- GROSS, Mirjana. 1987. Dvadeset godina bijesa i očaja ili borba za Rijeku od 1861. do 1881. *Dometi- časopis za kulturu i društvena pitanja* 20/4: 183-225.
- HORVAT, Josip. 1990. 2. izdanje. *Politička povijest Hrvatske . Prvi dio.* Zagreb: August Cesarec.

- KOŠUĆIĆ, Mirko. 1910. *Gruntovno pravo*. Zagreb: Tisak Kraljevske zemaljske tiskare
- KRESTIĆ, Vasilije. 1995. *Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848.-1914.*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- KRIZMAN, Bogdan. 1989. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*. Zagreb: Globus.
- PLIVERIĆ, Josip. 1907. *Spomenica o državopravnih pitanjih hrvatsko-ugarskih*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- STANIČIĆ, Frane. 2008. Izvlaštenje u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1852.-1918. *Hrvatska javna uprava* 8/3: 721-754.
- STANIČIĆ, Frane. 2009. Izvlaštenje: sukob javnog i privatnog interesa. *Hrvatska javna uprava* 9/1: 141-168.
- ŠIDAK, Jaroslav, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ. 1968. *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914*. Zagreb: Školska knjiga.
- VOJKOVIĆ, Goran, Marija ŠTAMBUK ŠUNJIĆ. 2007. Pravni status hrvatske morske obale od stupanja na snagu Općeg građanskog zakonika do 1914. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 44/2: 267-282.

The 1914 Law on Expropriation of Land on the Seacoast

In early March 1914., Hungarian-Croatian parliament passed the law on expropriation of land on the Croatian seacoast. The provisions of this law and circumstances of its enactment are good indicator of the political situation in Croatia on the eve of the WWI when the fate of the Croatia war being decided by the factors of the Greater Hungarian politics in conjunction with the factors of Yugoslav politics. The Hungarian government prepared this law to make possible for the Hungarian economy to reach the Adriatic Sea, which was detrimental to the Croatian economy. In Croatia, the law was supported by the Croatian-Serbian Coalition to ensure entry of its members in the Croatian government and to help, in the event of a war with Serbia, obtain immunity for its members, who were suspected of treason.

Keywords: expropriation, seacoast, law on expropriation of land on the Croatian seacoast
Ključne riječi: izvlaštenje, morska obala, zakon o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

46

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2014.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 46

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb

Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Lektura

Jadranka Brnčić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*